

**MALADII IDENTITARE ÎN CULTURA GLOBALIZĂRII. TREI INSTANȚE
PREMONITORII:
CONSTANTIN NOICA, MIRCEA VULCĂNESCU, PETRE ȚUȚEA**

DIANA CÂMPAN

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România

Abstract

This literary paper on the problem of cultural and spiritual Romanian identity presents several opinions of some of the most important contemporary Romanian writers and philosophers about the problems of European cultural integration. We intend to suggest that their points of view are topical and their mentality about cultural values is still productive.

Perspectiva Europei unite și procesul de globalizare culturală activ astăzi sunt inevitabile surse de problematizări, analize, sinteze, reacții etice și estetice, fie cu instrumentele sociologiei culturale, fie ale politicii sau ale migrației valorilor. La nivelul gânditorilor-eseiști români însă, reflexele date de raportarea, în epoci și cu mijloace diferite, la elementele culturii europene au fost un veritabil suport pentru exersarea fenomenelor de analiză a identității culturale, de recuperare a valorilor tradiționale românești într-un plan al modernității, dar mai ales de identificare a seriei de valori (literare, istorice, antropologice, filosofice, religioase, estetice, arhitecturale s. a.) pe care cultura română le oferă Europei de secole. Accentul trebuie să cadă astăzi nu pe asimilarea principiilor europene ca pe un dat obligatoriu, ci pe dialogul cultural pe care străvechea noastră cultură trebuie să îl propună Europei, fără concesi, fără pierderi identitare, fără sentimentul marginii.

Faptul că traversăm o perioadă de asimilare reciprocă a valorilor naționale și europene, precum și necesarul exercițiu permanent de păstrare a valorilor autohtone țin de un mai vechi principiu al păstrării verticalității culturii naționale. Oamenii de litere și artiștii români au fost din totdeauna cele mai fertile mijloace de propagare a specificului nostru național dincolo de granițele țării, fie că vorbim de perioadele *ante-* și *interbelică*, fie că ne raportăm la mult discutata perioadă *postbelică*, inclusiv la cultura de tip totalitar care a marcat societatea românească și care a avut variate efecte pseudo-culturale. Se discută astăzi constant, prioritar din perspectiva teoriei

mentalităților și a imagologiei, despre dualismul *identitate-alteritate*, manifest atât la nivel individual, cât și la nivelul general al culturilor. Tot astfel, se pune problema unui adevărat verdict cultural care privește și societatea românească: *globalizarea* ca atitudine de uniformizare, de elaborare a unei noi grile comune de lectură a produsului cultural, dar cu efect bănuț de ștergere a autenticității fenomenelor spirituale în ansamblul lor. Însă povestea aceasta a tăvălugului cultural, bănuț a fi mutilant și împovărător chiar pentru propria noastră cultură, credem că are rădăcini mult mai adânci decât cele ce țin de sistemul de relații socio-politice, etice și estetice, venite dinspre un exterior european pregătit să absoarbă, să-și aproprie un lanț de valori particulare fiecărui stat, ca să nu mai vorbim de valențele mentalităților aferente culturilor naționale.

Proliferarea unei polisemii culturale provocatoare, precum și o serie întreagă de convenții răsturnate privitoare la doritul caracter monolitic al Europei contemporane acaparează, de obicei, discuțiile despre culturile din imediata noastră vecinătate. Forjate într-o manieră... post-totalitară, conceptele și dimensiunile-cheie închegate în jurul lui *homo europaeus* surprind cel mai adesea punctele nevralgice ale memoriei culturale a Europei Centrale, ea însăși percepută ca o structură spirituală și intelectuală compozită, o mixtură aparent dezordonată (dar ordonabilă!) între supușenie și autoritate, tragic și ludic, latență și vivacitate. Căci Europa Centrală, *Mittleuropa* – ca să păstrăm transparența revelatorie a termenului – își păstrează, în ciuda variatelor catalogări superficiale, o demnitate de statut și de consistență, reflectată în vocația pentru valoare a artiștilor săi. Mecanismele analizelor centrate pe geografia culturală mitteleuropeană par să rămână mereu într-un fel de provizorat, puțini fiind totuși cercetătorii care încearcă până la capăt descifrarea misterelor acelui *deus loci* predispus să crească din contraste și hrănit permanent cu dileme și alianțe estetice sau ideatice ieșite din sfera surogatelor.

Pentru că (de ce să nu recunoaștem?), astăzi „europeismul”, așa cum îl concepea „generația de aur” dintre cele două războaie mondiale, și-a pierdut sensul înalt, conceptul în sine nu mai este productiv și nu mai poate fi asimilat generațiilor de oameni de cultură tocmai pentru că actualitatea s-a îmbibat de un alt tip de discurs cultural, tributar unei nevoi de supraviețuire în plan individual, și nu ca grupare sau generație de scriitori. De altfel, nici nu știm în ce măsură se mai poate vorbi astăzi despre o generație de scriitori... Unitatea s-a spart, vorbim, mai degrabă, de fragmente și de o reactualizată teorie a fragmentului. Spuneam însă că motivația frisonului cultural dat de procesul de globalizare culturală, într-o societate consumistă și tentată să transforme până și produsul exemplar al culturii în obiect de larg consum, pare să vină dintr-o sincopă mult mai veche produsă în chiar statutul omului de cultură în societate: însingurarea, sentimentului prizonieratului și, complementar, certitudinea că într-o panoramă culturală provocatoare, nu se poate supraviețui decât provocând sau retrăgându-te.

Mișcarea noastră de recuperare se îndreaptă spre o generație de gânditori dintre cei bine rostuiți și așezați ferm în terenul fertil al spiritualității românești, cei care, crescuți în preajma epistemologului și teologului Nae Ionescu, au trasat, în prima jumătate a secolului trecut, poate cele mai solide repere ale culturii române din perspectiva teoriei mentalităților. Surprinzător, această generație de „elevi” ai lui Nae Ionescu, marcată, credem noi, în primul rând de o superbă vocație de *a sta împreună* pe un palier cultural autonom, de a-l defini laolaltă, împărțind până la anularea granițelor individuale deopotrivă ideile comune și disocierile perceptive, emite câteva discursuri monumentale despre... vocația singurătății în cultură. Este greu să cerni din amplele luări de poziție ale unor gânditori precum Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Constantin Noica, Petre Țuțea și alții acele secvențe care fundamentează o poziție și o atitudine culturală, la vremea aceea decodate teoretic, astăzi, paradoxal, valide *de facto*.

Este adevărat că mentorul generației, Nae Ionescu, în cursurile sale de metafizică și în articolele apărute în revistele vremii, conturează o imagine viabilă a fenomenului cultural care presupune, cu necesitate, o conștiință a *aristocrației culturale* ce neagă adaptabilitatea marilor oameni de cultură la un sistem de referință impus. Citim, într-un articol apărut în „Cuvântul”, la 11 septembrie 1926: „Cultura adevărată este operă de adâncire personală și, prin urmare, de diferențiere. Marii oameni de cultură, marii creatori în ordinea spirituală nu au fost niciodată democrați. (...) Vă închipuiți dvs. un om cult, veșnic frământat de probleme, veșnic inventiv și iscoditor, consimțind să intre în rânduri și să se supună hotărârii – după criteriile numerice – majorității?”¹ Se fundamenta, în paginile naeionesciene, o strămutare a centrului de interes asupra omului ca ființă scormonitoare, căutătoare de sens, ca tip de entitate sortită să fie focar de cultură și creator de valori, să fie adică într-o strânsă relație cu preajma, fără a i se supune.

Autoexigența generației naeionesciene a proliferat însă și la nivelul micro-ideologiilor individuale. Intenționăm, în cele ce urmează, să atragem atenția asupra fluxului de idei al celor trei gânditori – Constantin Noica, Mircea Vulcănescu și Petre Țuțea – și mai ales asupra felului cum era percepută relaționarea identității culturii naționale cu marea cultură europeană într-un timp în care mitul de astăzi al globalizării culturale era, pentru români, o evidentă utopie. Intenția noastră este de a analiza, pornind de la premisele actuale ale situării culturii române în context european, modul în care identitatea culturală națională, toposurile și mentalitatea românească și cea europeană interacționează, prin raportare sau asumare, și felul cum acest proces este surprins în opera scriitorilor români contemporani. Vom avea în vedere felul în care acești scriitori se raportează identitar, ca instanțe teoretice și estetice, la dimensiunile culturale ale Europei, dar mai ales gradul în care cele două identități își împrumută reciproc relevanța etică, estetică, ideatică, religioasă, cutumiară, mito-simbolică.

Un prim aspect care s-a constituit ca o constantă în lucrările celor trei scriitori este tocmai problema *crizei în cultura europeană* modernă. Criza culturii, manifestă în diacronie și în sincronie, pe oricare palier cultural european, este percepută de gânditorii români ca o evidentă provocare la ieșirea din latență. Trebuie să ne amintim faptul că, la nivelul amintitei generații de scriitori, cultura era promovată ca stare regală a ființei, fiind un panaceu universal prin capacitatea ei înaltă de armonizare a contrariilor și de promovare a valorilor. Constantin Noica formulează tranșant acest rol tămăduitor al fenomenelor culturale: „Înțeleg toată cultura ca o nesfârșită medicină. Nu e vorba de cultură ca «îngrijire» de sine a omului, ci de cultură ca detectare a maladiilor realului de orice fel, fără nici o tentativă de însănătoșire a lui. Pui doar în lumină precaritățile realului – și le dai nume...”² Este aceasta ceea ce am numi astăzi „cultura-reflector”. În imediata lui vecinătate, Petre Țuțea avea să considere cultura, mai mult sau mai puțin metaforic vorbind, drept religie: „După mine (...) cultura se cheamă religie. Iar restul se cheamă civilizație. Cultura este spirit, și acest lucru nu se practică decât în ritualul creștin, ultimul ritual din istorie, singurul, ca spectacol și conținut, inegalabil.”³ Din acest statut al culturii ar fi trebuit să rezulte, invariabil, în orice epocă, o acceptare a identității culturale – fie în plan național, fie în sistem european deschis – ca asumare a treptelor de profunzime ale generațiilor care se succed, cu semnalarea configurației ascendente a valorilor și a estompării oricărei forme de articulare în negativ a produsului cultural. În lucrarea sa *Modelul cultural european*, Constantin Noica vorbește pe larg despre această proiectată lume a valorilor autonome („O bucată de pâine și orice bun obișnuit dezbină pe oameni, în timp ce o valoare îi unește, îi însumează. Se poate spune atunci că există bunuri de consumare și bunuri de însumare, dacă lărgim ideea de bun. În orice caz valoarea în același timp însumează pe oameni și se păstrează ca atare în distribuția ei. (...) Valoarea își păstrează ființa și unitatea, în propria ei distribuție.”⁴), numai că va creiona alături și un prim semnal de alarmă cu privire la labilitatea culturii europene, care pare să-și refuze, adesea ostentativ, caracterul ei deschis, larg permisiv: „Numai că europenismul, intrat în expansiune (și adoptat la fel de firesc cum, în mic, a adoptat lumea tracică civilizația romană), riscă să strivească sensurile tradiționale aparținând acelor configurații culturale în izolarea lor.”⁵ Puțin mai târziu, în *Șase maladiile spiritului contemporan*, Noica va atrage atenția și asupra unui alt aspect îngrijorător: „S-a întâmplat ceva straniu, în sânul culturii: ea părea sortită să pună în lumină perfecțiunea lucrurilor (legile lor și ordinea de care țin, iar la om legile și ordinea de care ar trebui să țină); dar dezvăluind legile lor, cultura le-a pus în lumină tocmai imperfecțiunea”⁶. Petre Țuțea, observator de mare finețe al neconținutului proces de anulare a funcțiilor ordonatoare și instauratoare ale culturii, avea să concluzioneze, cu privire la alienarea societăților și la criza culturilor, amintindu-ne, oarecum, de Spengler: „Societatea noastră de astăzi este, evident, un turn al lui Babel.”⁷

Direct relaționat acestei stări de criză, este identificat fenomenul de interferență, de colaborare – uneori degradată sau neliniștitoare, alteori neconcludentă, cel mai adesea însă râvnită ca o necesitate – între culturi. Funcționează (la nivelul individului, ca și la nivelul vast al culturii) și a fost teoretizat de marii creatori de sistem ai secolului XX deja amintitul raport dintre *identitate* și *alteritate*. Este acesta un exercițiu de mitizare tot mai activ în culturile contemporane, probabil din pricina aceluiși handicap semantic sau filosofic: modernitatea, în paradigmele ei comune, nu mai poate acredita una dintre legile fundamentale ale umanității – așezarea indivizilor *alături unii de alții*, din simplul motiv că fractura dintre actanții culturii este într-atât de agresivă încât, pierzându-ne capacitatea de a admira, am căzut în cealaltă extremă: patima negării, a aruncării Celuilalt în marginile culturii, măcar pentru că ar putea deveni un potențial concurent în piramida valorică. Se întreabă mulți dintre gânditorii contemporani, într-un lung șir de eseuri care ne problematizează propria existență, dacă nu cumva a dispărut altruismul fundamental al omului, mai ales al omului culturii. Problema este dezbătută de scriitorii vizați de prezentul studiu dintr-o perspectivă aparte: este stimulată analiza raportului dintre identitatea națională, cu resursele spiritualității autohtone, și sistemul valorilor europene. Convergența opiniilor, obiectivitatea formulărilor și pertinența discursului analitic ne-au marcat profund, dat fiind faptul că luările de poziție pe care le vom semnala, secvențial, în cele ce urmează, țin de un timp al marilor angose, când privirea aruncată asupra unei Europe care să cuprindă, cu egală îndreptățire, într-o imagine unitară, perfect echilibrată, toate culturile naționale, nu putea fi decât o hazardată proiecție utopică.

Mircea Vulcănescu trasează, în *Dimensiunea românească a existenței*, un proiect filosofic de evaluare de sine stătătoare a punctului de pornire și a nuanțelor presupuse de raportarea poporului român și a culturii sale la peisajul mozaicat al culturii europene. Filosoful culturii vorbește despre o strategie de comunicare între culturi, absolut necesară, avertizând totuși că schimbul de valori este dictat, până la un punct, de principiile puterii și de mecanismele dominației, ale acaparării, mergând până la privirea de identitate. În fond, Vulcănescu asociază mecanismele interacțiunii culturale cu cele ale proceselor istorico-politice, accentuând însă asupra unei reconfortante stări de fapt: va domina, invariabil, la final, nu cultura sprijinită pe un sistem politic și social puternic, ci cultura care propune cu adevărat valoarea spirituală: „Tăria spirituală a unui neam se măsoară după gradul în care e în stare să imprime altora perspectiva lui proprie a existenței, e în stare să dezagrege pe a altora, s-o dezarticuleze, să-i pună în evidență lipsurile și, cu voie sau fără nevoie, să facă pe străin să încline spre chipul lui de lua atitudine. Asta înseamnă cucerire spirituală! Nu există contact între culturi care să nu aibă asemenea consecințe. Și acesta este și avantajul, dar și primejdia schimburilor între culturi. Pe planul spiritual, tot ceea ce există are un profil absolut: o efigie imperială; sau nu este.”⁸ În același context, vorbind despre cultura europeană ca ansamblu unitar, Constantin Noica i-a evidențiat constant marele avantaj: acela de a fi o cultură

deschisă, transparentă, permisivă chiar în ordinea experimentării din exterior a datelor ei și nemarcată, ca alte culturi, de paradigma arhetipală a morții: „De ce e creatoare cultura europeană? Tocmai pentru că nu e inițiativă. Ea e «transmisă» permanent altora și însușită de ei. Trebuie deci să creeze noul permanent, spre a fi. E felul ei de a fi. Nimic nu pune capăt și țintă spiritului creator; fiecare creație naște altele, așa cum răspunsurile culturii europene nasc alte întrebări. O cultură este autentică în clipa când trezește în ea izvoarele neîncetatei reînnoiri. Ea nu se poate îmbolnăvi de senectute, fiind în condiția izvorului, nu a bălții stagnante. Ce este mai viu nu se află atunci îndărătul, ci înaintea ei.”⁹ De aici vine și articularea robustă a ceea ce Noica numește „modelul cultural european”: „Dacă ar dispărea cultura europeană, încă ar putea supraviețui ceva din ea: modelul pe care l-a dat lumii istorice. El ar reapărea drept conștiința de sine a oricărei alte culturi depline – în cazul că ar mai fi vreuna. Până la cultura europeană, toate celelalte știute nouă au fost parțiale: au cunoscut numai un colț de Terra, oricât de întins ar fi fost el, și au dat socoteală numai de versiunea lor a spiritului. Singură cultura europeană, cel puțin din perspectiva noastră, după ce a încercat felurite variante (bizantină, romano-catolică, italiană, franceză, anglo-saxonă, ultimele două pe un fond germanic), s-a deschis, prin conștiință istorică, între toate culturile știute. Față de ea, celelalte ne par parohiale. Să fie aici o iluzie europocentrică?”¹⁰

În ceea ce-l privește pe Petre Țuțea, pentru el nu capacitatea de a fi permisivă a unei culturi facilitează concilierea identității cu alteritatea, ci un mai elevat proces de învecinare și transmigrare a valorilor, în acest punct Țuțea părăndu-ni-se perfect ancorat în semnificațiile proceselor contemporane nouă. Amar-ironic, filosoful creionează, în *Tratatul de antropologie* creștină, adevărata criză a lumii moderne, din care se nasc toate celelalte prejudecăți și dezaxări: „Revin la formarea societății, la legăturile specifice umane. Societatea ca întreg este ipotetică, iar organicismul o imagine a așa-zisului corp social, o analogie neconcludentă. De altfel, întregurile au dispărut sub pașii spiritului analitic modern. Omul modern este un bufon scormonitor, absurd și întristător. Este triumful timpului democratic-servitoresc, gol de suflet, ancorat mecanic aici. Societatea este gândită ca instrument al lui, iar când n-o poate folosi, protestează, se revoltă sau devine infractor. Destinul lui? Joc între tiranie și anarhie. Inteligenții cultivă: ironia, aporeticul, paradoxul, răspărul, disprețul și contemplarea fără interes a contrastelor.”¹¹ Nu **însușirea modelului** bănuieț a fi mai valoros ori mai rezistent, ci **conștientizarea capacității de a fi model** a oricărei culturi, păstrarea, cu alte cuvinte, a identității culturale verticale ar trebui, crede Petre Țuțea, să fie opțiunea culturii noastre și a celorlalte culturi naționale europene; contactul să presupună schimb, nu dominare: „O cultură pusă sub semnul învecinării e o cultură cu mai multe șanse de a transforma existența ei în lume într-o învățătură, pentru sine și pentru alții. Spiritul caută valențe pedagogice; omul de cultură își ia în serios rolul de educator, având o nouă viziune asupra celor din cetate (...). Cuvântul nu se pierde atâta vreme cât este învățat, transmis testamentar prin învățătură.”¹²

Premonitorii pentru ceea ce tocmai se întâmplă în procesul actual de globalizare culturală ni s-au părut aserțiunile celor trei gânditori români privitoare la valențele culturii române în context european. Trebuie să remarcăm în primul rând starea privilegiată pe care cultura o are în acest proces. Cultura română, în toate coordonatele ei, este percepută ca valoare în sine, în acest sector identitatea noastră națională propunând Europei, de secole, un model cultural valid. Nu întâmplător Constantin Noica preciza cu luciditate că, la noi, maladiile socio-politice nu au fost de natură să mutileze cultura decât, eventual, la suprafață, devenind chiar stimuli ontologici. Ceea ce nu înseamnă că în cazul culturii române nu se reacționează la provocările date de interacțiunile culturale, de la reacțiile de apărare, până la potențarea valorilor prin acceptarea și prelucrarea lor. Pornind de la premisa situării culturii române într-un spațiu aparte, Mircea Vulcănescu, în *Dimensiunea românească a existenței* semnală un atribut incitant al nației noastre: „Fiecare din noi își poate trăi, desigur, aventura proprie, pe căi încă neumbrate, care pot îmbogăți pe ceilalți, cu iscodiri de rosturi și de perspective noi, dar pentru ca ea să ne intereseze ca români, trebuie să se refere neapărat în vreun fel la această comunitate cu semenii și cu strămoșii, de n-ar fi decât prin punerea în lucrare a aceleiași structuri de funcțiuni și de simboluri pe care o implică folosirea aceleiași limbi. De aceea, oricare ar fi perspectivele mutațiilor spirituale, și poate tocmai din cauza lor, cercetarea se cere întreprinsă.”¹³ În același loc, Mircea Vulcănescu remarcă și legarea organică a identității noastre culturale de tradiție, de autohtonism, devenit o formă de acreditare a unicității în spațiul european, fără a desconsidera însă primatul actual al culturii urbane, cu toate provocările ei: „Plinătatea aceasta dinamică și schimbătoare a existenței românești nu ne întâmpină numai în lumea noastră de la țară. Numai că, în orașe, unde lucrurile s-au laicizat și unde lumea a devenit «pozitivă», lucrurile iau altă formă. Căci ce altceva este dorința de a afla, alergarea aceasta continuă după «noutăți» a românului din orașe, setea lui de zvon și chipul în care se satisface de îndată ce fantezia lui îi arată că ceea ce i se pare a fi faptele se-nclină către un înțeles care-l liniștește ori ia atitudine amenințătoare la fel cu ielele de la cotitura drumului, pentru călătorul întârziat în noapte? Pornești în cotidian și, fără să vrei, te pomenești în legendă.”¹⁴ „A te pomeni în legendă” înseamnă, credem noi, a fi deschis către starea arhetipală, etern creatoare de sensuri și, implicit, generatoare de noi valențe creatoare. Tocmai acest proces de laicizare a culturii este sesizat și de Petre Țuțea ca un vădit handicap ontologic, gânditorul creștin emițând adevăruri în șir privitoare la falile culturale pe care le poate trasa incapacitatea omului contemporan de a se mai raporta creator la religie, precum și încăpățânarea lumii moderne de a acredita refuzul oricărei norme, inclusiv cea creștină. În acest sens, Țuțea afirmă tranșant principiul singurătății care presupune îndepărtarea valorilor și anulează programatic relațiile corecte dintre culturi: „Înainte de a se cunoaște și a se iubi, vecinii ridică garduri stabile, obsesive și interogative prin poziția lor separatoare, până când sunt scurtate, lăsat fiind un pârleaz, al trecerii prin salt de la o locuire al alta. Biblioteca și Biserica își ridică zidurile –

înalte, obsesive, separatoare; înțeleptul te învață să le vezi ca pe niște învecinări, ca pe niște spații la care poți apela oricând ai nevoie și nu numai... Îți arată care sunt pârlăturile cunoașterii, făcând din trăirea ta în lume un infinit prilej de vizitare și iscodire.”¹⁵ Încă o dată în cultura română se afirmă rolul conciliant al intelectualilor și dimensiunea tolerantă a culturii. Numai că nu ne putem abține să nu remarcăm, printre aserțiunile lui Petre Țuțea, și una clar direcționată către vremea pe care o trăim, o opinie ce se dovedește a fi astăzi unul dintre cele mai active semne de întrebare; în *Filosofia nuanțelor* Petre Țuțea este de părere că „O federalitate a Europei prin crearea unui superstat, având putere asupra statelor naționale, nu este posibilă, dacă ținem seama de istoria acestui zbuciumat continent și de stările de fapt existente. Astfel, rațiunea sănătoasă și experiența ne arată că orice limitare a suveranității este sterilizantă, popoarele considerând suveranitatea lor condiția esențială a desfășurării istorice creatoare.”¹⁶ Aceasta este esența tuturor dezbaterilor actuale despre coordonatele Europei unite și despre felul în care cultura română se poate constitui ca portdrapel în acest proces de integrare europeană.

Se cuvine să remarcăm lunga viață a acestor probleme, rezistența și prospețimea punctelor de vedere ale unei generații pentru care – spunem încă o dată – timpul acesta al racordării la spațiul european era o utopie. Intenția noastră a fost de a redeschide interesul pentru procesul de reconsiderare a mentalității autohtone și de afirmare a identității noastre culturale, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu și Petre Țuțea, promotori ai noii epistemologii a lui Nae Ionescu, dovedindu-se a fi fost instanțe premonitorii. Problemele culturii proiectate de ei sunt astăzi centrul de interes pentru o întreagă națiune. Rămâne în urma lor un principiu al deschiderii – formulat de Constantin Noica în *Jurnalul său de idei* –, care ar trebui să ne caracterizeze fără rezerve: „Te uiți la toate casele astea în care oamenii își trăiesc viața lor, fiecare trăgându-se cât mai adânc în ascunzișul lui. În fiecare casă se petrece un proces de însingurare umană, de abstragere în concretul propriu, al fiecăruia. Casele pot fi aceleași, ele vor să ascundă altceva, de fiecare dată. Ce pulverizare a omului ne exprimă ele! Ai vrea să vezi omul adunat, refăcut: omul universalului. De ce n-ar exista case ale tuturor, ale omului, case deschise spre universal?”¹⁷

¹ NAE IONESCU, *Cultură și democrație* în „Cuvântul”, 11 sept. 1926 apud Nae Ionescu, *Roza vânturilor*. 1926-1933, ediție anastatică de Dan Zamfirescu, București, Edit. Roza vânturilor, 1990, p. 368-371.

² CONSTANTIN NOICA, *Jurnal de idei*. Text stabilit de Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru, HUMANITAS, 1991, p.230.

³ RADU PREDA, *Jurnal cu Petre Țuțea*, HUMANITAS, 1992, p. 38.

⁴ CONSTANTIN NOICA, *Modelul cultural european*, HUMANITAS, 1993, p. 60.

⁵ *Ibidem*, p. 30.

⁶ CONSTANTIN NOICA, *Șase maladii ale spiritului contemporan*, HUMANITAS, 1997, p. 28.

⁷ RADU PREDA, *Jurnal cu Petre Țuțea*, HUMANITAS, 1992, p. 15.

⁸ MIRCEA VULCANESCU, *Dimensiunea românească a existenței*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Edit. Fundației Culturale Române, 1991, p. 92.

⁹ CONSTANTIN NOICA, *Modelul cultural european*, HUMANITAS, 1993, p. 33.

¹⁰ *Ibidem*, p. 27.

¹¹ PETRE ȚUȚEA, *Omul. Tratat de antropologie creștină. I. Problemele sau cartea întrebărilor*, Iași, Edit. Timpul, 1992, p. 280.

¹² RADU PREDĂ, *Jurnal cu Petre Țuțea*, HUMANITAS, 1992, p. 67.

¹³ MIRCEA VULCĂNESCU, *Dimensiunea românească a existenței*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Edit. Fundației Culturale Române, 1991, p. 98.

¹⁴ *Ibidem*, p. 106.

¹⁵ RADU PREDĂ, *Jurnal cu Petre Țuțea*, HUMANITAS, 1992, p. 66.

¹⁶ PETRE ȚUȚEA, *Filosofia nuanțelor (Eseuri. Profiluri. Corespondență)*, Antologie, prefață și aparat critic de Mircea Coloșenco. Texte stabilite de Sergiu Coloșenco. Postfață de Sorin Pavel, Iași, Edit. Timpul, 1995, p. 141.

¹⁷ CONSTANTIN NOICA, *Jurnal de idei*. Text stabilit de Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru, HUMANITAS, 1991, p. 66.

BIBLIOGRAFIE

IONESCU, NAE, *Roza vânturilor. 1926-1933* Ediție anastatică de Dan Zamfirescu, București, Edit. Roza Vânturilor, 1990.

NOICA, CONSTANTIN, *Jurnal de idei*. Text stabilit de Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru, HUMANITAS, 1991.

NOICA, CONSTANTIN, *Modelul cultural european*, HUMANITAS, 1993.

NOICA, CONSTANTIN, *Șase maladii ale spiritului contemporan*, HUMANITAS, 1997.

PREDĂ, RADU, *Jurnal cu Petre Țuțea*, HUMANITAS, 1992.

ȚUȚEA, PETRE, *Filosofia nuanțelor (Eseuri. Profiluri. Corespondență)*. Antologie, prefață și aparat critic de Mircea Coloșenco. Texte stabilite de Sergiu Coloșenco. Postfață de Sorin Pavel, Iași, Edit. Timpul, 1995.

ȚUȚEA, PETRE, *Omul. Tratat de antropologie creștină. I. Problemele sau cartea întrebărilor*, Iași, Edit. Timpul, 1992.

VULCĂNESCU, MIRCEA, *Dimensiunea românească a existenței*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Edit. Fundației Culturale Române, 1991.

VULCANESCU, MIRCEA, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței*. Cuvânt înainte de Constantin Noica, București, Edit. Eminescu, 1992.

Y GASSET, JOSÉ ORTEGA, *Omul și mulțimea*, traducere din spaniolă și note de Sorin Mărculescu, HUMANITAS, București, 2001.